

HET PROEFSCHRIFT VAN ...

G.A. SEYGER: MIDDELEEUWS TWENTS

Marc van Oostendorp

De veertiende eeuw was een woelige periode voor het Nederlands. Nadat het Latijn eeuwenlang als de enige officiële schrijftaal had gegolden, werd binnen betrekkelijk korte tijd overgeschakeld op de volkstaal. Dé volkstaal? In die tijd werden er in Nederland alleen plaatselijke dialecten gesproken, en van een eenheidstaal, een Standaardnederlands, was nog helemaal geen sprake.

Hoe ontstaat een schrijftaal? De taalkundige Gerard Seyger onderzocht het taalgebruik in Twentse officiële documenten uit de veertiende en de vijftiende eeuw,

omdat hij wilde weten hoe de jonge, niet-literaire schrijftaal er in die tijd uitzag.

Richtten Twentse ambtelijke schrijvers zich meer op het westen of op het oosten, meer op Utrecht of meer op Osnabrück? Seyger promoveerde dit voorjaar op een proefschrift over dit onderwerp aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Vort

Seyger ontdekte dat het geschreven Twents vanaf het begin veel meer op Nederlands leek dan op Duits. Als er van een bepaald woord of een bepaalde zinsconstructie twee varianten bestonden, een 'westelijke' en een 'oostelijke', kozen de Twenten vrijwel altijd voor de westelijke. Die voorkeur voor het westen werd bovendien in de loop van de periode steeds groter.

Neem de uitspraak van het woord *vo(o)rt*. In het Duitse taalgebied heeft dat woord een korte klinker, zoals we nog steeds kunnen zien aan *sofort*. Ook in laatmiddeleeuwse documenten uit de Duitse steden Lemgo en Osnabrück (die allebei niet ver van Twente af liggen) wordt dat woord

altijd met een korte klinker geschreven. In het Middelnederlands had het woord een lange klinker gekregen, die men noteerde als *oi* of *oe*. In Twentse documenten vond Seyger al die verschillende spellingen: *vort*, *voert* en *voirt*, maar de laatste twee waren veruit in de meerderheid, en de eerste, 'Duitse', vorm was tegen het eind van de vijftiende eeuw verdwenen.

Midwinter

Het is niet zo vreemd dat de schrijftaal zich op het westen richtte, want Twente hoorde bestuurlijk in die tijd tot het bisdom Utrecht. De bisschop kwam regelmatig op bezoek in Oldenzaal, de belangrijkste stad in de streek, al was het maar omdat het de enige stad was met meer dan duizend inwoners. Oldenzaal was bovendien een Hanzestad die op een drukke handelsroute van Vlaanderen naar Noord-Duitsland lag en daarmee was het een belangrijk handelsknooppunt.

Dat laatste is de verklaring waarom in de loop van de door Seyger bestudeerde periode zelfs in Westfalen, het deel van Duitsland dat aan Twente grenst, steeds meer Nederlandse invloed kwam in de schrijftaal. Zo was het Twentse woord voor 'Kerstmis' in de veertiende en vijftiende eeuw *midwinter*, terwijl men in Osnabrück sprak over 'wynachten'. Aan het einde van de vijftiende eeuw begon men in die laatste plaats ook over 'midwinter' te spreken, maar inmiddels had men het in Twente al over 'kerstes dage'. Zo trokken de woorden aan het eind van de Middeleeuwen van west naar oost.

Om dit alles te kunnen ontdekken, had Seyger de hulp van een computer nodig. Hij voerde de teksten in van een grote verzameling officiële documenten die in de Twentse steden Almelo, Enschede, Oldenzaal en Ootmarsum waren opgesteld. Hierin ging hij op zoek naar varianten: woorden of zinsconstructies die op verschillende manieren werden geschreven. Volgens onderzocht hij met behulp van studies van anderen of en in

hoeverre die varianten ook al voorkwamen in onder andere officiële documenten in de Duitse steden Osnabrück en Lemgo, en in de papieren die de bisschop van Utrecht in die tijd naar Twente stuurde.

Ik hebbe schreven

Vanaf het allereerste begin week de schrijftaal in Twente af van de spreektaal. Dat blijkt al uit het woordje *voort*: hoewel de Twentse schrijvers dat op zijn Nederlands met een lange klinker schreven, zeg je in het Twentse dialect nog steeds [fot] met een korte *o*. Datzelfde kun je zien aan het voltooid deelwoord. In het Standaardnederlands beginnen voltooid deelwoorden doorgaans met *ge-*: *gehangen*, *gegeven*, *geschreven* en *gezworen*. In Twentse dialecten laat je dat *ge* weg: 'Ik heb een brief schreven', zeg je dan ongeveer. Zo moeten Twenten in de Middeleeuwen ook geklonken hebben.

In de middeleeuwse oorkonden vond Seyger ook wel een paar van dat soort *ge-loze* vormen, maar die waren overduidelijk in de minderheid: van de 638 voltooid deelwoorden die hij aantrof, hadden er 630 een voorvoegsel. Kennelijk vonden schrijvers het belangrijker om aan te sluiten bij de jonge schrijftaaltraditie dan bij de taal die ze om zich heen hoorden. Ze deden duidelijk al hun best een taal te maken die bedoeld was voor een groter gebied dan hun geboortestreek. Die taal was de taal van hun bisschop en van hun machtige handelscontacten in het zuiden en het westen. Je probeert te schrijven en te praten zoals de machthebbers schrijven en praten – die leidraad heeft altijd gegolden bij de vorming van eenheidstalen. Hij heeft er onder meer voor gezorgd dat de Twenten Nederlanders werden en geen Duitsers. ●

G.A. Seyger. *Twenthe tussen west, zuid en oost (1336-1500). Variabelelinguïstisch onderzoek op oorkonden uit de steden Almelo, Enschede, Oldenzaal en Ootmarsum en voorts van ambtman en rentmeester in Twenthe*. Enschede, 2002. ISBN 90 36715946.